

Martin Gluchman

Islam a práva žien

Islam and the rights of women

Hlavným zámerom môjho príspevku je priblížiť pôsobenie islamu ako svetového náboženstva moslimov a postavenie žien v danej spoločnosti. Islam má význam nielen pre moslimský svet, ale zároveň má aj ďalekosiahle vplyvy a následky, ktorým už v dnešnej dobe čelí celý svet. Patrí medzi najrýchlejšie rastúce svetové náboženstvo, čo sa nesporne prejavuje a odzrkadľuje nielen vo vzťahoch medzi moslimskými krajinami, ktoré si uvedomujú svoju rastúcu silu, ale zároveň aj vo vzťahu k ostatným krajinám sveta iného vierovyznania ako je moslimské.

Mohamed sa usiloval o riešenie morálnej krízy v spoločnosti, kde sociálne pomery speli k oslabovaniu morálnych princípov, ktorými sa riadila spoločnosť danej doby. Islam je teda sociálne náboženstvo. Jeho etika je predovšetkým praktickou morálkou, etikou solidarnosti budovanej na spoločnej viere nepoznajúc kmeňové hranice, zatiaľ čo solidarita sa vzťahovala len na konkrétny kmeň. Jednotlivec naopak nie je potláčaný, ale skôr zvýraznený vo vzťahu k jeho zodpovednosti k Bohu.

Islam podľa slávnych tvrdení Proroka Mohameda pozostáva z piatich pilierov: prehlásenie viery [shahadah], čo znamená dosvedčiť, že nie je iné božstvo ako Allah a Mohamed je poslom Allaha; päť denných modlitieb [al-

salat], ktoré moslimovia vykonávajú otočení tvárou k Mekke; pôst [al-sawm] od úsvitu do súmraku počas mesiaca Ramadán; absolvovanie púte do Mekky [al-hadž] aspoň raz za život, ak to dovoľujú finančné a fyzické podmienky; a platenie dva a pol percentnej dane [al-zakat], ktorá je použitá pre potreby spoločnosti. Od moslimov sa taktiež vyžaduje napomínať ostatných vykonávať dobré skutky, zdržať sa a nepodporovať zlo. Morálka teda leží v základoch islamského učenia a od všetkých mužov a žien sa očakáva, že budú konať morálne voči ostatným, a to po celý svoj život. Ako Prorok povedal, „Nikto z vás nie je veriaci, pokiaľ nemiluješ svojho brata tak, ako miluješ seba samého“.

Pre moslimov alebo nasledovníkov islamu je Korán skutočným Slovom Božím, odhaleným archanjelom Gabrielom Prorokovi islamu počas dvadsaťtiročného obdobia jeho prorockej misie. Bolo to odhalené v arabskom jazyku ako zvučný jazyk islamu, dokonca aj pre nearabských moslimov. Pod dozorom Proroka boli verše a kapitoly zorganizované v poradí známom pre moslimov až do súčasnosti. Je tu len jeden text Koránu, akceptovateľný všetkými školami islamských myšlienok a neexistujú iné varianty. Korán bol vytvorený pre rozličné príležitosti, aby mohol zodpovedať otázky, vyriešiť problémy, utíšiť spory a byť najlepším vodcom pre človeka pri hľadaní pravdy. Korán je napísaný v arabčine. Moslim verí v jasný rozdiel medzi Koránom a Tradíciami [nazývanými Hadiths] Proroka Mohameda. Zatiaľ čo Korán je slovo Alaha, Tradície Proroka Mohameda [hadiths – jeho učenia, príslovia a konania] sú praktickými interpretáciami Koránu. Oboje Korán aj Tradície proroka Mohameda sú primárnymi zdrojmi vedomostí islamu [Adam, 2003: 16]. Korán je hlavnou posvätnou skutočnosťou islamu. Zvuk Koránu má byť prvým a posledným, ktorý moslim počuje vo svojom živote.

Ďalej by som sa chcel venovať samotnej moslimskej spoločnosti, konkrétne sociálnym vzťahom a rodovej identite moslimov. Tu by som chcel priblížiť jednotlivé rodové usporiadania a s nimi spojené etické alebo morálne problémy. S manželstvom sa spája mnoho kontroverzných tém ako napríklad detské nevesty, zmiešané manželstvá, mnohomanželstvo [poly-

gamia/polyandria], taktiež s manželstvom súvisiace rozvody, ktoré sú obzvlášť zaujímavé z pohľadu ich priebehu a „zabúdania“ na práva žien. Postavenie žien je veľmi diskutovaným problémom v moslimskej spoločnosti. Otázka ľudskej dôstojnosti je azda najčastejšie použitá práve v tejto časti, ktorá odhaľuje nedostatky nielen v právnych, ale aj spoločenských normách a zákonoch. Tie znevýhodňujú postavenie ženy v islamskom svete voči jej nadradenému mužovi.

Obzvlášť zaujímavé sú spomedzi moslimských sociálnych vzťahov tie manželské. Prejavujú sa tu rôzne vplyvy, no vzťah manželov je ovplyvnený najmä postavením muža a ženy ako dvoch subjektov, ktorý je tradovaný už od dávnej minulosti. Muž tam vystupoval ako nadradený a žena je tou podriadenou mužovi. Ešte dodnes je to v niektorých kultúrach neporušené. V manželstve bol všeobecne známy zákaz sobáša medzi blízkymi príbuznými [verše Koránu 4:27-31], zákaz sobáša počas stanovenej čakacej doby pre vdovy a rozvedené [Korán, 2:228] a v povolení štyroch žien ako legálnych manželiek: „Bojíte sa, že nebudete spravodliví k sirotám... berte si za manželky také ženy, ktoré sú vám príjemné, dve, tri aj štyri, avšak bojíte sa, že nebudete spravodliví, tak si vezmite len jednu alebo tie, ktorým vládne vaša pravica. A tak sa najlepšie vyhnete odchýleniu“ [Korán, 4:3]. Na druhej strane muž môže mať neobmedzený počet konkubín - otrokýň [aj Mohamed mal jednu, s ktorou ho jeho druhá žena pristihla]. Watt tu kritizuje staré praktiky, podľa ktorých poručník nepredával siroty ženského pohlavia za jedného muža, ale prepožičiaval ich ako prostitútky alebo vydával za viacero mužov naraz (problém polyandrie, ktorý uvediem neskôr) [Watt, 1985: 86].

Zo všetkých diskutovaných problémov, rozvodové stavy sú pre islam najväčšie a najproblematickejšie. Moslimskí autori vysvetľujú, že islam dovoľuje rozvod v prípadoch, v ktorých dvaja manželia nie sú schopní žiť spolu. V snahe uľahčiť tento čin, islam udeľuje mužom právo rozvodu, ale nedovoľuje to vykonať samotnej emocionálnejšej žene. Avšak čitateľ musí pochopiť, že rozvod nie je žiaduci, ak mu možno zabrániť, pretože „zanecháva negatívny vplyv na vzťahoch medzi dvoma rodinami a manželmi“,

a mnoho štúdií ukázalo, že najviac kriminálnikov prišlo z rozvrátených rodín. Avšak je to len subjektívny pohľad na daný problém. Konečné riešenie manželských problémov je spoliehať sa na šáriu Boha, aby to vyriešil [Doumato, Starrett, 2007: 81]. Vo všeobecnosti, spoločenské problémy vzrastajú, keď ľudia dávajú osobné túžby pred tradíciu, vojny alebo prírodné katastrofy postihujúce spoločnosť, mocenské spoločnosti využívajú ich myšlienky nad tými slabšími a ľudia sa pohýnajú ďalej od učenia ich viery. Islam rieši tieto problémy predvídavo, povzbudením ľudí, aby mysleli najprv na islam, potom na rodinu a nakoniec na spoločnosť okolo nich, vždy pamätajúc, že jednotlivec je sluhom spoločnosti.

Korán vo vzťahu k rozvodom referuje, že je tam určitá „lehota“, čakacia doba pre rozvedené (alebo ovdovelé) ženy, počas ktorej sa nesmú znovu vydať. „Nevyháňajte ich z ich domovov, nech z nich neodchádzajú, len ak by sa dopustili zjavnej hanebnosti. Boh, ten sám sebe krivdí. Ty nevieš, ale možno že Boh neskôr spôsobí nejakú inú vec“ [Korán, 65:1]. Verš sa snaží naznačiť, že rozvod vstúpi do platnosti až po uplynutí tejto lehoty, ktorá bola stanovená na tri menštruačné periódy (tri mesiace) „A je spravodlivejšie, ak si ich manželia vezmú naspäť v tomto stave, pokiaľ si prajú zmierenie. A ony majú pre seba rovnaké právo, ako oni podľa zvyklostí, jednako len muži sú o stupeň vyššie – a Boh je mocný a múdry“ [Korán, 2:228]. Posledná veta verša má najskôr zmysel, že v priebehu čakacej doby môže dôjsť k nejakej zmene v postoji muža alebo ženy, takže rozvod sa nakoniec nemusí uskutočniť. Rozvod je však možný len dvakrát. Potom možno manželku podľa zvyklostí podržať, alebo ju prepustiť podľa dobrej vôle muža. Mužom síce pre ich „nadradené“ postavenie na druhej strane nie je dovolené vziať žiadne z vecí, ktoré im dali alebo darovali počas ich vzájomného manželstva. Iba ak by sa obaja bývalí manželia obávali, že nedodržia obmedzenia, ktoré sú vopred dané Bohom. Vtedy nebude pre žiadneho z nich hriechom, ak sa žena vykúpi. „To sú obmedzenia Bohom dané, neprekračujte ich! Tí, ktorí prekračujú Božie obmedzenia, tí sú nespravodliví!“ nariadil Mohamed [Korán, 2:229].

Ak sa muž už so svojou ženou (alebo poprípade viacerými ženami) rozvedie a zároveň prejde daná časová lehota, nemal by im brániť vstupovať do manželstva s ich novými manželmi, ak sa dohodli podľa zvyklostí. Z toho následne vyplýva, že muž by mal dbať na postavenie ženy, či už jeho bývalej alebo súčasnej, ako rovnocennej bytosti, so všetkými svojimi právomocami, slobodnou vôľou rozhodovania (v prípade, ak mu už „nepatrí“ ako jeho manželka] s adekvátnou dôstojnosťou a podľa toho sa aj k žene, ako opačnému pohlaviu, správať. „A to je napomenutie tomu z vás, kto v Boha i v deň súdny uveril. A toto je pre vás konanie najcnostnejšie a najčistejšie. Boh vie, avšak vy neviete“ [Korán, 2:232]. Podľa staroarabských zvykov bola žena pre muža obrazne povedané „poľom“ kde každý má „vchádzať si na svoje pole, odkiaľ chce, avšak mali by sme predtým urobiť niečo pre svoje duše a báť sa Boha a byť si vedomí toho, že sa s ním stretieme!“ [Korán, 2:223]. Taktiež popri inom podotýka v narážkach na ženu, že počas menštruácie, ktorú Mohamed chápe ako neudh, niečo zlé, sa moslimovia majú strániť svojich žien, pokiaľ sa neočistia. „A Boh veru miluje tých, ktorí sa kajajú, a miluje tých, ktorí sa očisťujú!“ [Korán, 2:222]. Podľa pohanského zvyku, ak sa muž chcel rozviesť so svojou ženou, stačilo mu vysloviť vetu „Si pre mňa ako zadok mojej matky“ [Korán, 58:4] a potom, ak si to uvedomia a pokúšajú sa o nápravu, chcú odvolať to, čo povedali, môžu sa podľa Mohameda vykúpiť prepustením otroka, skôr ako sa opäť niekoho dotknú. Sú na to napomínaní Bohom, ktorý vie všetko, čo konajú. Inou formou odpustenia, nápravy, ak si moslimovia uvedomia chybu, je možnosť postenia dva mesiace nasledujúce po tomto pochybení, alebo možnosť nakrmenia šesťdesiatich chudákov. „A toto je stanovené, aby ste verili v Boha a posla Jeho, a toto sú obmedzenia Božie. Neveriacim sa tak dostane trestu bolestného!“ [Korán, 58:5].

V moslimskej kultúre je ďalším problémom polyandria. Veršom „Proti tým z vašich žien, ktoré sa dopustia hanebnosti, zoberte ako svedkov štyri z vás. A ak to títo dosvedčia, podržte ženy v domoch, pokiaľ ich smrť nezavolá alebo Boh pre ne nepripraví nejaké východisko“ [Korán, 4:19]

moslimskí autori chápu v Koráne pod pojmom hanebnosť, cudzoložstvo a smilstvo, pôvodne však označoval jednu z praktík polyandrie, kde žena bola súčasne vydaná za viacero mužov. Ako protiklad boli uvádzané ženy „*muhsany*“, ktoré v starovekej Arábii preferovali monoandriu (jednomužstvo) a vzd'alovali sa praktikám polyandrie: „A (sú vám zakázané tiež) *muhsany* medzi ženami okrem tých, ktorých sa zmocnila vaša pravica – a to je nám predpísané Bohom! A vedľa toho je vám dovolené, aby ste si hľadali manželky pomocou mena svojho ako muži slušní, a nie roztopašní. A za to, čo ste užívali s týmito ženami, dajte im ich odmenu podľa ustanovenia. A nebude pre vás hriechom, na čom sa vzájomne dohodnete po stanovenej dobe – a Boh je všeznalý a múdry“ [Korán, 28:24]. V islamskom práve, ktoré nepozná mnohomužstvo, znamená tento termín dospelú, slobodnú, zachovalú ženu, ktorá už bola vydaná, avšak ovdovela alebo sa rozviedla. Ďalšia časť verša vlastne dovoľuje tzv. dočasné manželstvo [mut'a] – na určitú dobu, jednoducho povedané „potešenie“, ktoré však sunnitský islam zakazuje, zatiaľ čo šíiti ho považujú za legálne, lebo je to spôsob, ako sa môže muž vyhnúť smilstvu. Na tieto myšlienky nadväzuje nasledujúci verš svojimi slovami „...a dovolené sú vám *muhsany* z veriacich žien a *muhsany* z tých, ktorým sa dostalo Písma pred vami, ak ste im dali ich odmenu, pokiaľ by ste sa správali ako slušní muži a nie ako cudzoložníci alebo tí, ktorí si berú milenky. A ktokoľvek zavrhne vieru, toho skutky budú márne a v živote budúcom bude medzi tými, ktorí stratu utrpia“ [Korán, 5:7]. Jeden z hadithov vysvetľuje, že ich manželstvo by malo trvať tri noci, a ak budú chcieť pokračovať, môžu tak urobiť, a ak sa budú chcieť rozísť, tak môžu urobiť aj takto. Väčšina „dočasných manželiek“ v Iráne podľa Ámira Taheriho „boli mladé vdovy, ktoré využívali túto príležitosť, aby zarobili potrebné peniaze“ [Spencer 2006, s. 63]. Ak by však v dočasnom manželstve otehotneli, boli by na tom ešte horšie, lebo zmluva nekládla na ich „dočasných manželov“ žiadne záväzky ohľadom výživy detí. Inou z možností (ale už pomimo „dočasného manželstva“) je, ak by bola žena náhodou znásilnená, tak dokázať jej by to bolo nemožné. Nie je potom vôbec prekvapujúce, že ženy, ktoré sa

v skutočnosti stali obeťami znásilnenia, boli podľa zákona šárie obžalované z cudzoložstva [Spencer 2006: 65].

Odmietajú sa interpretácie Koránu, ktorý „ignoruje základné spoločenské princípy spravodlivosti, rovnosti a obyčajnej ľudskosti“. Polygamiu možno chápať ako príklad toho. Ospravedlnenie polygamie v Koráne predpokladá, že ženy sú finančné bremená a teda sú ekonomicky závislé na ich manželoch. V modernom svete je žena schopná sa podporiť sama. Potom, podľa modernistického názoru tieto druhy regulácií nie sú nevyhnutné. Teda, z dnešného pohľadu je polygamia manifestáciou mužskej dominancie [Collste, 2002: 104].

Islam je fenomén, o ktorom by sme mohli diskutovať dlhú dobu. Ukrýva v sebe mnoho nezodpovedaných otázok a kontroverzií, ktoré som sa v tomto príspevku snažil vysvetliť a priblížiť aspoň na pár príkladoch. Ide o vážne problémy spoločnosti, ktoré je potrebné riešiť ihneď alebo v blízkej budúcnosti. Čo sa týka spoločenských pomerov, podľa môjho názoru je veľmi dôležité opatrne a prezieravo podporovať rozvoj tolerantného a otvoreného islamu vytváraním a šírením ideí podobných tým z čias francúzskej buržoáznej revolúcie. t.j. „slobody, rovnosti a bratstva“. Je nevyhnutné nájsť rovnováhu medzi všetkými ľudskými bytosťami, hoci aj s ich chybami a nedostatkami, lebo ak táto myšlienka a snaha tam nebude, môžeme donekonečna polemizovať o daných spoločenských problémoch. Preto musíme podporovať diskusie a nevyhýbať sa pri nich témam, ktoré môžu moslimov rozhnevať. Lebo samotný islam je príliš konzervatívny na otváranie takýchto „tabu“ alebo pre nich „zakázaných“ tém. Diskusie musia prebiehať v duchu otvorenosti, spravodlivosti a neobmedzenej slobody vyjadrovania sa, ale zároveň na druhej strane aj v atmosfére vzájomnej úcty, obojstrannosti a rovnovážneho zapojenia. Ako príklad zneužitia neobmedzenej slobody vyjadrovania sa v protiklade k úcte môžem uviesť karikatúry Mohameda v dánskych novinách, ktoré vyvolali veľkú vlnu nevôle zo strany moslimov. Ide tu o prekonanie zábran a podporu multikulturalizmu na globálnej úrovni.

Manželstvo je považované ako partnerstvo pre službu, nie je centrom moslimského pohľadu na samotné manželstvo a zároveň nie je ani kompaktným rozdelením práv a výsad pre obidve strany. Neexistuje nič také ako sľub alebo prísaha „milovať a ctíť“ svojho partnera, pretože vernosť a vzájomná nezištná láska sú moslimskému manželstvu cudzie. Moslimská kultúra a tradície patria rozhodne k spoločnostiam, ktoré sú tvorené náboženstvom. Preto môžem konštatovať, že islam je orientovaný proti ženám. Islam a z neho vyplývajúce tradície sú primárnymi príčinami utlačania moslimských žien a stále zostáva hlavnou prekážkou k zlepšeniu ich postavenia. Ak berieme do úvahy pokrokové západné myslenie, nie natoľko konzervatívne ako islam, tak nevýhodou moslimskej spoločnosti je myšlienka celoživotného duchovného spoločenstva a úzkej spojitosti moslimov s Alahom. Na jednej strane je až príkladným ich vzťah k Bohu, ale čo sa týka otázky dôstojnosti a z toho vyplývajúceho postavenia žien v moslimskej spoločnosti, ženy jednoznačne trpia.

Summary

In my paper it is pointed out to the fact that Islam is one of the most important world religions but we can find out by our closer analysis that it's even fairly controversial expression of Muslims' faith at the same time. The thesis itself also offers an insight into the relations among Muslims and their relations to different cultures and religions, concerning their mutual tolerance, equality and acceptance of the others as human beings.

I will proceed from the relationships of Muslims to the others to Islamic society itself, specifically social relationships and generic identity of Muslims. Here I am dealing with particular ethical and moral problems such as marriage, infantile fiancées, mixed marriages, polygamy, also the other side of marriages – divorces that are especially interesting from the point of view of their process and “forgetting” about the rights of women. Status of women is much discussed problem in Muslim society. The question of human dignity is the most often used right in this part of my topic that shows short-comings not just in juridical but also in social norms and laws.

In the most extremely cases, such as in Saudi Arabia, basic human rights are denied to women and their dignity is suppressed in favor of their male spouses that has a historical background.

- [1] Abdullah, S. 2005. *Interpreting the Qur'an Towards a Contemporary Approach*. Oxfordshire, UK, Routledge.
- [2] Adam, Húdaverdi. 2003. *Understanding Islam (according to the Qur'an)*. Sakarya, Sakarya University.
- [3] Collste, G.P. 2002. *Is Human Life Special? Religious and Philosophical Perspectives on the Principle of Human Dignity*. Bern, Lang.
- [4] Doumato, E. A., Starrett, G. 2007. *Teaching Islam, Textbooks and Religion in the Middle East*. Boulder London, Lynne Rienner Publishers.
- [5] Hrbek, I. (translation). 1972. *Korán*. Praha, Odeon.
- [6] Spencer, R. 2006. *Islám bez závoje (zneklidňující otázky o nejrychleji rostoucím náboženství)*, Praha, Triton.
- [7] Watt, W.M. 2985. *Islamic Philosophy and Theology*. Edinburgh, University Press.